

Ayrıca mezra, oba, kom gibi küçük yerleşim ünitelerine de elektrik götürülmesinde diğer bölgelere nazaran öncelik tanınmaktadır.

Ancak, proje uygulaması sonucu olarak bölgede doğacak enerji talepleri henüz belirlenmediğinden kurumumuzca, GAP ile doğrudan ilişkili olacak şekilde geniş bir çalışmaya henüz başlanamamıştır. Bu bölgedeki bazı sulama alanlarında, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü ile bir koordinasyon içinde, geçmiş yıllarda yapılan çalışmaların sonucu olarak kurulan enerji tesisleri dışında, bu projenin doğrudan bir gereği olarak elektrik alt yapı tesisi kurulması söz konusu olmamıştır. Bu hususta daha gecikilmemesi için, hazırlanan master planın öngördüğü detay çalışmalar derhal başlatılmalıdır.

Master planda bölgede nüfusun artacağı, bu projeye bağlı olarak bölge dışına göçler yerine, tersine bölgeye göçlere terkedeceği, nüfus artışının doğal bir sonucu olarak kentlerin gelişeceği, tarımsal üretimde elde edilecek artışlara dayalı olarak bölgede sanayileşme eğiliminin yükseleceği öngörülmektedir.

Türkiye Elektrik Kurumu tarafından doğrudan

GAP ile ilgili tesis çalışmalarına başlanması, nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkacak yerleşim ünitelerinin belirginleşmesine, bu bölgedeki imar planlarının yapılmasına, sanayi tesislerinin ve organize sanayi bölgelerinin yerlerinin belirlenmesine ve nihayet sulama ile ilgili tesislerin yerlerinin ve elektrik ihtiyaçlarının kesinleştirilmesine bağlı bulunmaktadır.

Gerekli detay çalışmalarının yapımındaki gecikmeler, bölgede sağlıklı bir yapılaşma ve sanayileşmeyi kaçınılmaz duruma getireceğinden, alt yapı tesisleri yapımında da plan dışı işlerin yapımını zorunlu kılacak ve bu husus daima tesislerin maliyetlerini artırıcı bir unsur olarak karşımıza çıkacaktır.

Yalnız bölge için değil, tüm ülkenin kalkınmasına katkısı olacağı kuşkusuz olan GAP Projesi adeta kalkınmamızın simgesi haline gelmiştir. Sözlerimin başında da ifade ettiğim gibi, tüm vatandaşların ilgisini toplayan projenin gerçekleşmesi için zamanın çok iyi kullanılması gerekmektedir. Türkiye Elektrik Kurumu bu hususta, şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da projenin gerektirdiği çalışmalara öncelik verilmesi anlayışı içinde olacaktır.

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ VE DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI

Doç. Dr. Taylan DERİCİOĞLU

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı GAP Grubu Başkanı, Ankara

GAP projesinin nasıl bir entegre proje yaklaşımı çerçevesinde ele alındığı konusunda bazı fikir ve bilgiler vereceğim. Özellikle komprime bilgi sunmak amacıyla yakın geçmişte tamamlanmış olan GAP master plan çalışmalarının bulgularına değinmek istiyorum. Esasında GAP projesinin temeli DSİ çalışmalarınca mobilize edilecek olan Dicle ve Fırat havzalarındaki su kaynaklarıdır. Bu, ülke genelinde takriben % 28'lik bir potansiyeli yansıtmaktadır. GAP entegre bir bölge kalkınma yaklaşımı olarak ele alındığından, planlama çalışmalarının sınırlarını Gaziantep, Adıyaman, Diyarbakır, Siirt, Mardin ve Şanlıurfa illeri teşkil etmektedir. Çalışmalar, enerji ve sulama ağırlıklı projelerin bölgede özellikle sosyo-ekonomik yapıya getireceği etkileri gözönüne almaktadır.

GAP planlama yaklaşımına baktığımızda çalışmaların şu noktalarda yoğunlaştığını söylemek mümkündür. İlk in bölgede planlanmış ve yatırım kararı alınmış sulama ve enerji ağırlıklı projelerin yanı sıra diğer sektörlerde gerekli ilave, etüd ve yatırımların da dikkate alınması, bunu takiben entegre bir yaklaşım gereği intersektörel bir çalışmanın da gerçekleştirilmesi hususunda tarım, sanayi, eğitim, sağlık, altyapı, ulaştırma, haberleşme gibi sektörlerde bölgeye yapılacak yatırımların entegre ve koordineli bir şekilde gerçekleştirilmesi de gerekmektedir.

Öte yandan fiziki, beşeri ve mali kaynakların rasyonel bir biçimde kullanılarak bölgenin ekonomik refah düzeyinin ekolojik dengede bozulmaksızın sağlıklı bir çevre yaratılarak yükseltilmesi bu projenin ana ilkelerinden birini teşkil etmektedir. Tarım ve sanayi arası sektörel entegrasyona paralel olarak, kır ve kent arası fonksiyonel entegrasyonun gerekli sosyal ve teknik alt yapı hizmetlerinin gerçekleştirilerek sağlanması da bu çerçevede kaçınılmaz olmaktadır. Böylesine bir yaklaşım Türkiye'de bugüne kadar uygulana gelen planlama yaklaşımında nereye oturmaktadır? Cevap aramak gerekirse, planlama metodolojisine baktığımızda hazırlanan 5 yıllık kalkınma planlarının makro seviyede ülke planlama araçları olduğunu görmekteyiz. Ülkesel düzeyde hazırlanan bu planlar yıllık plan ve programlarla da belirli bir zaman aralığı üzerine oturtulmaktadır. Hükümetimizin uyguladığı desentralizasyon politikası ise, yerel düzeyde idarelere özellikle belediyelere bazı hakların tanınması şeklinde olmuştur. Ülke düzeyi ile yerel düzey arasında bir planlama yaklaşımı boşluğu GAP çerçevesinde tamamlanmaktadır. GAP çalışmalarını makro düzeyde bir bölge planlama çalışmasını ve bir kademe daha aşağı inerek alt bölge planlama çalışmalarını da kapsayarak; ülke, bölge ve yerel düzeyde

planlama çalışmalarının birbirleriyle ilişkilendirilmesi prensibine dayandırılmaktadır.

GAP'da bölgesel kalkınma amaçları nelerdir? Sıralamak gerekirse; bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelir farklılığını azaltmak doğrultusunda bölgenin ekonomik yapısını iyileştirerek gelir seviyesini yükseltmek ana amaç olmaktadır. Kırsal alanlarda verimliliği ve istihdam imkânlarını arttırmak, bölgedeki büyük kentlerin nüfus emme kapasitesini arttırmak, bölge kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılmasıyla kendi kendini idame ettirebilen devamlı bir ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek, ihracat artışını teşvik etmek ve sosyal istikrarı sağlamak gibi ülke çapındaki kalkınma hedeflerine katkıda bulunmak, diğer alt amaçları oluşturmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi için gerçekleştirilen bir master çalışması vardır. Bu çalışma niçin yapılmıştır, amaçları nelerdir? İlkini; bölgede planlanan, programlanan ve devam eden büyük enerji ve sulama projelerinin GAP illeri üzerindeki sosyal, ekonomik ve mali etkilerinin tespiti, bölgenin genel gelişme yönlerini açığa kavuşturacak makro kalkınma stratejilerinin tayin edilmesi ve bölgede yeni yatırım ihtiyaçlarının öncelikleri zamanlanmasıyla birlikte belirlenmesi ana amaçlar olarak sayılabilir. Bunların yanısıra proje illerinin gelecekteki kalkınma imkân ve darboğazlarının tespit edilmesi, bölgede kamu ve özel sektör kurumlarının güçlendirilmesi, kaynak yönetim faaliyetlerinin etkinleştirilmesi ve özel sektör yatırım imkânlarının artırılması konusunda önerilerin geliştirilmesi de amaçlanmıştır. Yine master plan çerçevesinde münferit yatırım programları arasında bütünlük ve koordinasyon sağlayacak, izleme ve değerlendirme fonksiyonlarını gerçekleştirecek bir proje yönetim sisteminin modellenmesi yer almıştır.

Karşılaştırmalı bir analize gittiğimiz zaman Türkiye genelinde ve GAP bölgesinde şu rakamları görmemiz mümkündür. Alan itibarıyla GAP, ülkenin % 9,5'ine tekabül etmekte, nüfus olarak da % 8,5'ini bünyesinde bulundurmaktadır. Nüfus yoğunluğu olarak Türkiye ortalaması km^2 'ye 65 kişi iken bu oran, bölgede 58 kişiye düşmektedir. Nüfus artış hızı Türkiye ortalaması itibarıyla yıllık % 2,4 olup bölgede ise, % 3 düzeyindedir. Kentsel nüfusa baktığımızda, nüfusu 10.000'in üzerinde olan merkezler itibarıyla Türkiye'de kentsel nüfus oranı % 53 civarında iken, bu oran bölgede % 50 civarında olmaktadır. Ekonomik göstergeler ise GSMH'dan Türkiye'de tarım sektörünün % 17,7 lik pay alırken, bölgede % 40'a varan bir pay aldığını belirtmektedir. Bu da bölge ekonomisinin ağırlıklı olarak tarıma dayandığını göstermektedir. İmalât sanayi Türkiye genelinde % 25 lik bir pay alırken, bu oran bölgede son derece düşük olup, % 1,7 civarındadır. Kişi başına düşen gelir 1988 fiyatlarıyla ülke bazında 1 milyon 822 bin TL iken, bu bölgede 862 bin TL'dir. Türkiye ortalamasının % 47'sini teşkil etmektedir.

Master plan çalışması sonucu kalkınma stratejisi olarak ortaya 3 alternatif senaryo konmuştur. GAP projesinde hedeflenen 1,7 milyon hektar alanın sulama

GAP'la birlikte Güneydoğu Anadolu bölgesi, tarım yönünden daha zenginleşecek ve daha verimli ürünler elde edilecek.

maya açılması ve 26 bin Gigawatt saatlik enerji üretiminin elde edilmesi olmaktadır. Senaryo A planlanan bütün enerji yatırımlarının ve sulama projelerinin tamamlanmasını, yani hem enerji üretiminde hem de sulama alanında maksimum hedeflere varmayı öngörmektedir.

Senaryo B ise, daha tasarruflu bir yaklaşıma giderek, planlanan sulama projelerinden yalnızca öncelikli olanların uygulanmasını, yani 1,7 milyon hektar alanın sulanması yerine 900.000 hektarlık alanın sulanmasını, fakat enerji üretiminin yine 26 bin Gigawatt saat olarak ise, maksimum düzeyde tutulmasını öngörmektedir.

Senaryo C, her iki sektörde de bazı tasarrufları ve öncelikli projelerin devreye sokulmasını ileri sürerek planlanan enerji ve sulama projelerinden yalnızca önemli olanlarının uygulanmasını öngörerek, öncelikli olmayan diğer projelerin uygulanmasını ise, 2005 yılından sonra gerçekleştirilmesini tavsiye etmektedir.

Bu alternatiflerin en konservatifi olan Senaryo C tahminlerinin bölgenin genel gelişme trendine bakılarak yapılan projeksiyon rakamlarıyla karşılaştırıldığında, 2005 yılı itibarıyla şu farkları görmek mümkündür. Gayri safi bölge içi hasıla 1985-2005 yılları arasında % 4,7'lik artış eğilimi gösterirken, master plan bulgularına göre bu artış % 6,8'e ulaşacaktır.

Nüfus artışı ise bölgede yılda % 2,9'luk bir büyüme hızı yansırken master plan sonucu bu oranın yıl-

da % 3'e ulaşacağı tahmin edilmektedir. İstihdamda beklenen büyüme yıllık % 2,2 iken, Senaryo C'de öngörülen planlama ve proje uygulamalarıyla bu oran % 3,1'e çıkacağı ve 2,7 milyon kişilik istihdam kapasitesi yaratılacağı tahmin edilmektedir. Kişi başına düşen gelirden ise 862 bin TL'lik düzey proje uygulamalarından sonra yılda % 3,7'lik bir artışla 1,7 milyon TL düzeyine ulaşacaktır.

Bölgenin temel kalkınma stratejisi master plan tarafından tarıma dayalı bir ihracat üssü işlevini yüklenmek olarak tanımlanmıştır. Antep fıstığı, mercimek ve susam üretiminde bölge halen son derece iktisatlaşmış bir yapı arz etmektedir. İleriye dönük tahminlerle GAP'ta birinci ürünler olmak üzere 2005 yılına kadar buğday, arpa, mercimek, pamuk, domates, patates ve sebze üretimindeki artışlar yer almaktadır. İkinci ürünlerin bölgedeki bitki paterni dahil edilmeyle susam, ayçiçeği, kurufasulye, yerfıstığı, soya, mısır ve pirinç üretiminde de artışlar olacaktır. Bölgenin kalkınma stratejisi de bu tarımsal artışla ve özellikle tarıma dayalı sanayi ile bağdaştırılmıştır.

Bu çerçeveden olmak üzere buğdaya dayalı sanayilerde; buğday unu, makarna, irmik gibi faaliyetlerin ümitvar sanayilerin bazını teşkil edeceği; pamuğa dayalı sanayi dalları olarak; çırçır, pamuk ipliği, dokuma,

konfeksiyon gibi faaliyetlerin bölgede yer alacağı, yemeklik yağ sanayine dayalı olarak; yemeklik yağ üretimi, rafine yağ üretimi, hayvan yemi üretiminin burada önemli bir işgal sahası olacağı, hayvancılığa dayalı faaliyetlerde ise; kesimhanelerin açılacağı, kösele ve deri işletmeciliği yapılacağı, et ve süt işletmeciliğinin yapılacağı, işlenmiş deri imalatlarının bulunacağı ve kentleşmeyle yakın ilişkili olarak; inşaat malzemeleri konusunda beton yapı elemanlarının üretileceği, tuğla, kiremit ve boru imalatına geçileceği, bütün bunların yanısıra; matbaa ve yayıncılık, ambalaj malzemesi, paketleme gibi fonksiyonların da bölgede yer alacağı tahmin edilmektedir.

Bölgede iktisatlaşma konuları bunlar olurken, Adıyaman'ın özellikle turizmle ilgili faaliyetlerde; Diyarbakır'ın yemeklik yağ üretimi ile ilgili faaliyetlerde; Mardin'in irmik, makarna, çırçırılama ve meyve işleme faaliyetlerinde; Siirt'in et işleme ve deri sanayilerinde; Şanlıurfa'nın ise tekstil, giyim eşyası, yemeklik yağ üretimi, hayvan yemi üretiminde gelişme ve ekonomik büyüme potansiyelinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu illerimizden görece olarak daha yüksek bir gelişmişlik düzeyine ve sanayileşme oranına erişmiş olan Gaziantep'in ise, ilde yoğunlaşmış hizmet sektörü faaliyetleri de gözönüne alınarak, bölgenin ihracat kapısı rolünü üstlenmesi beklenmektedir.

GAP ALANI TOPRAKLARININ BAZI SORUNLARI

Prof. Dr. İlhan AKALAN

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü, Ankara

Ülkemiz Avrupa ülkeleri içinde Sovyetler Birliği'nden sonra en büyük yüzey alanına sahip bulunmaktadır.

Bu geniş arazi üzerindeki toprakların ancak % 34'ünde (27.699.000 Ha) tarımsal üretim yapılabilir. Üretimde kullanılan alanın 1/6'si (5.012.537 Ha) sorunları az olan topraklarla kaplı olup, geri kalan 5/6'si (22.686.463 Ha) üretimi az veya çok kısıtlayıcı çeşitli özellikleri taşımaktadır.

Tarımsal üretimi sınırlayan etmenlerin başında su noksanlığı ve toprak-su arasındaki ilişkilerdeki olumsuzluklar gelmektedir.

Bu yıl (1989) gereken zamanda ve yeterli miktarda yağış alınmadığından tarımsal üretimde % 65'e varan bir açık olmuş ve bu noksanlık ithal edilen ürünlerle telafi edilebilmiştir. Tabii bunun için 1 milyar dolar döviz ödenmiştir.

Ülkemizde topografinin sulamaya izin verdiği arazi miktarı 13,5 milyon hektar kadardır. Bunun en az 3,5 milyon hektarlık bölümü çok elverişsiz toprak ve sulanabilirlik koşullarına sahip bulunmaktadır.

Sulamada kullanılabilecek su potansiyelimiz ise taban suları ile birlikte 9,5 milyon hektar araziye sulayabilecek miktardadır.

Halen sulama devalpmanı yapılmış olan arazi 4,5 milyon hektar kadardır. Sulanmakta olan 3,2 milyon hektar arazinin 2,2 milyon hektarı devlet, 1 milyon hektarı halk sulamaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin koşulları da Türkiye genelinden fazla farklı değildir; ancak bu bölge içindeki GAP alanı değişik bir durum arz etmekte olup, burada hem yeterli su, hem de sulanabilir yeterli toprak bulunmaktadır. Tarım yapılabilir alanlar tüm GAP alanı arazisinin çeşitli ovalar itibarıyla, % 70-90'ı oranındadır. Bu arazilerin 1.800.000 hektarı sulu tarıma uygunluk göstermektedir ve bunlar Fırat ve Dicle suları ile sulanabileceklerdir.

SULANABİLECEK ARAZİLERİN TOPRAK SORUNLARI

Sulanacak olan topraklarda nadasanın kaldırılması ile yılda 2-3 ürün elde edilmesi mümkün olacağından ve ekim nöbetine fazla gelir getiren endüstri bitkileri